

УДК 811'161.2'367:821.161.2.09-31Роз/Фар](045)
DOI: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.2.2025.346957>

Олена Дуденко* , Ангеліна Замкова**

ОСОБЛИВОСТІ ПАРЦЕЛЬОВАНИХ КОНСТРУКЦІЙ У РОМАНІ «ФАРІДЕ» ІРЕН РОЗДОБУДЬКО

У статті проаналізовано структурні та функційно-семантичні особливості парцельованих конструкцій, зафіксованих у романі «Фаріде». Встановлено, що Ірен Роздобудько активно послуговується ними, і це свідчить про високу експресивність мови роману. Парцеляти підкреслюють важливу інформацію, передають емоції персонажів, сприяють мовній економії, полегшують сприймання контексту, великого за обсягом.

Ключові слова: парцельована конструкція, парцелят, базова частина, парцеляція як експресивно-стилістичний засіб, сучасний художній дискурс.

Dudenko Olena, Zamkova Anhelina. Features of parcelled structures in Iren Rozdobudko's novel «Faride».

Iren Rozdobudko's apocryphal novel «Faride» (2021) reveals the truth that was hidden by the Soviet authorities for many years, i. e. the deportation of Crimean Tatars in 1944. The plot is based on real events, which were quite dramatic, even tragic. To add expressiveness to the novel language, the writer used parcelling, with syntactic constructions that varied in structure.

The proposed article examines the characteristics of parcelled constructions. Thus, the study aims to analyse the typological, functional, and semantic specifics of parcelled constructions in the novel.

The primary research methods were descriptive, contextual (clarification of the semantics, emotional, and expressive content of parcelled parts in their context), structural, functional, and statistical. The research material consists of parcelled constructions selected from the novel's text, totalling about 270 contexts.

It has been established that one-third of the parcelled constructions are predicates (90); circumstances (25) are more frequent among secondary members of the sentence (about 70 have been recorded); coordinate (35) and subordinate (about 30) clauses are the most frequently used among the parts of complex sentences. The author of the novel often combines different types of parcelled parts in the context, which reinforce each other (about 30 contexts).

It has been established that parcelled parts perform various functions. They attract attention, emphasise important, significant information, and also convey the emotions of the characters, their excitement, reflections, etc. At the same time, they contribute to linguistic economy (for example, by avoiding the repetition of the subject in predicate clauses) and facilitate the perception of large contexts (when extended homogeneous members or parts of a complex sentence are divided into clauses). They also add the colour of colloquial speech to artistic discourse, which is emotional, concise, and convincing.

It is noted that Iren Rozdobudko skilfully used the potential of parcelled constructions in the novel.

Keywords: parcelled construction, parcelled part, fundamental part, parcelling as an expressive and stylistic tool, contemporary artistic discourse.

Художнє мовлення багатогранне. Письменники, наслідуючи розмовний дискурс, використовують різноманітні експресивно-стилістичні прийоми, одним із яких є парцелювання синтаксичних структур. Це один із способів порушення цілісності синтаксичних одиниць задля вираження особливих емоцій, авторських прагматичних настанов. Сислове і пунктуаційне відокремлення слів, словосполучень, частин речень є ефективним виражальним засобом для експресивного впливу на читача: так автор демонструє їх важливість, значущість у певному контексті, а ще передає емоції персонажів тощо. Як би там не було, парцельовані конструкції впадають в око, і саме це є метою оповідача.

Як не випадкові синтаксичні утворення, парцеляти привертають увагу багатьох дослідників, як вітчизняних, так і зарубіжних, адже парцеляція є певною синтаксичною універсалиєю в багатьох мовах. Особливості функціонування парцелятивів вивчали на матеріалі німецької, французької, чеської та інших слов'янських мов.

Історія вивчення парцельованих конструкцій в Україні вже докладно описана (див., напр., дисертації Н. Конопленко [Конопленко 2007], Т. Шевченко [Шевченко 2007], про це зазначено і в попередній праці однієї з авторів [Дуденко 2024]).

Якщо в 60–70-х роках ХХ ст. в українському мовознавстві ще панувала лінгвістична невизначеність (одні й ті самі конструкції називали «видільними реченнями» (П. Коструба), «приєднувально-видільними» (І. Петличний), «приєднувальними» (П. Дудик)), то вже у 80-х рр. багато синтаксистів розглядали парцеляцію як «процес членування єдиної синтаксичної структури на декілька інтонаційно-смислових одиниць» (див. праці А. Загнітка [Загнітко 2001, с. 520–526], С. Марича [Марич 1988, с. 75]).

* Олена Дуденко, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, Україна); e-mail: nusik2009@meta.ua.

** Ангеліна Замкова, здобувачка вищої освіти магістерського рівня ОПП «Середня освіта (Українська мова і література. Мова і література (англійська))» факультету філології та журналістики Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, Україна); e-mail: angelinazamkova0817@gmail.com.

Як зауважує О. Станіслав, спільним у поглядах сучасних мовознавців є те, що «парцеляція – це: 1) синтаксичний процес, суть якого полягає у розчленуванні на самостійні одиниці єдиного синтаксичного цілого, 2) парцельована конструкція складається із парцелята ... та базової частини, 3) явище, яке з плином часу отримує все більше поширення і, відповідно, становить актуальну проблему дослідження» [Станіслав 2012].

На межі століть парцеляція набула визначеності. Зокрема, в енциклопедії «Українська мова» (2000) В. Жайворонок пояснює парцеляцію як «спосіб мовленнєвого оформлення єдиної синтаксичної одиниці, речення, кількома комунікативними одиницями – фразами» [Жайворонок 2000, с. 426]. На думку мовознавця, таке виокремлення певної частини речення дає змогу підкреслювати «її змістову значущість, актуалізувати й посилювати її інформативну місткість, експресивну виразність, а також розвантажувати смислову й граматичну структуру вихідного речення» [Там само].

Т. Шевченко зауважує, що «синтаксичні побудови з парцелятами можна об'єднати в одну комунікативну одиницю, бо вони тісно пов'язані як за змістом, так і граматично, але тоді зникає емоційна виразність, яка сприяє експресивному виділенню думки» [Шевченко 2007, с. 38].

Як стверджує О. Станіслав, «парцельовані конструкції використовуються мовцем із метою змістового виділення, динамізації, увиразнення, експресивізації певного фрагмента висловлення. Парцелят ніби повертає увагу реципієнта на логічно значущу деталь, при цьому граматична перерваність зв'язку слугує синтаксичним засобом її акцентування» [Станіслав 2012].

Сучасні дослідники по-різному визначають типи парцелятів. Нам імпонує двокомпонентна типологія цих синтаксичних одиниць, запропонована Наталією та Михайлом Торчинськими. Вони виокремлюють: «1) парцельовані речення, коли парцелятами є частини складних речень – складносурядних, складнопідрядних, складних безсполучникових і складних ускладнених; 2) парцельовані члени речення – підмети, присудки, додатки, означення й обставини» [Торчинська і Торчинський 2024, с. 103].

Деякі мовознавці виокремлюють і складніші структури парцелятів. Зокрема, Х. Петрів аналізує «ланцюгову парцеляцію, що передбачає залежність кожного наступного парцелята від попереднього» [Петрів 2015, с. 128], а також *абзацну* парцеляцію, «коли парцелят виділено не лише в окреме речення, але й в окремий абзац... Абзацна парцеляція утворює інтонаційно незалежні одиниці, хоча граматико-семантична єдність між базовою частиною та парцелятом зберігається...» [Петрів 2015, с. 129].

Парцельовані конструкції є ознакою ідіостилю відомих українських письменників, зокрема й сучасних. Докладний опис парцелятів того чи того автора допомагає «грунтовно описати та проаналізувати сутність і функціональне призначення парцельованих конструкцій, їхню роль у процесі текстотворення, вираженні емоційного стану й інтенцій комунікантів» [Кухарчук 2019, с. 30]. У різних авторів ці конструкції специфічні за структурою, частотністю використання та функціями. Це зумовлює потребу в подальшому вивченні парцеляції як синтаксичного та стилістичного явища.

Нашу увагу привернули парцеляти в художньому дискурсі Ірен Роздобудько, зокрема в романі «Фаріде». Роман вийшов друком 2021 року. В основу сюжету лягли реальні події. «Прототипом головної героїні стала вихователька дитячого садка Саріде, яка під час Другої світової війни, під час окупації Криму нацистами, переховувала єврейських дітей і врятувала їх від розстрілу» [Василевська 2022].

Роман має другу назву – апокриф, що з грецької означає «таємний», «прихований». Події, зображені в ньому (хай і узагальнені, художньо осмислені), довгі роки були прихованими від загалу, не відповідали «офіційній» ідеології радянських часів. Лише в останні десятиліття відкрито жахи, які перекреслили долі тисяч кримських татар.

Метою пропонованої розвідки є аналіз типологічних, функційно-семантичних особливостей парцельованих конструкцій у зазначеному романі.

Основними **методами** дослідження є описовий, контекстуальний (з'ясування семантики, ролі парцелятів у контексті), структурний, також застосовані прийоми функціонального та статистичного методів. **Матеріал** дослідження становлять парцельовані конструкції, дібрані з тексту роману (Фаріде), – близько 270 контекстів.

Як було зазначено, шляхом суцільної вибірки виписано близько 270 конструкцій із парцелятами, і це свідчить про високу експресивність мови роману. Встановлено, що третину парцельованих конструкцій становлять присудки (90), із другорядних членів (їх зафіксовано близько 70) частотнішими є обставини (25); із частин складного речення найуживаніші складносурядні (35) і складнопідрядні (близько 30). Авторка роману часто комбінує в контексті різні типи парцелятів, які підсилюють один одного (близько 30 контекстів).

Докладний аналіз допоможе встановити особливості парцеляції в художньому дискурсі письменниці.

Підмети парцелюють рідко (зафіксовано 7). Звичною є конструкція, коли відокремлено однорідні підмети, що належать до узагальнювального слова в базовій частині, напр.: «*По ній (дорозі) у серпанку світла йшли двоє. Амет і Льошка*» (Фаріде, с. 74). Однак такі парцеляти не завжди контактні, а можуть бути дистантними, напр.: «*Командир окинув оком обох жінок – обидві гарні. Сліпучо гарні, як на картинках! І старша, і молода*» (Фаріде, с. 124).

У базовій конструкції може залишатися і нульовий присудок, спільний для однорідних парцелятив-підметів, напр.: «*Додому нам треба. Там... наша земля. Твоя і моя. Пагорб наш. Хати. Сади. Виноградники*» (Фаріде, с. 146).

Присудки зазвичай парцелюють найчастіше: третину від зафіксованих контекстів із парцелятами становлять саме присудки, до того ж різні за структурою (прості, складені дієслівні, складені іменні, складні). До цієї групи додаємо й парцеляти – головні члени присудкового типу односкладних речень чи їх частини. Таких контекстів у романі зафіксовано 10. Отже, до розгляду маємо близько 100 парцелятивів.

Найпростішим прикладом парцеляції присудків є відокремлення одного чи кількох однорідних із метою смислового підкреслення, напр.: «*Багато чого знав Степанич. Засмучував її часто своєю правдою*» (Фаріде, с. 179).

Часто авторка використовує сполучники, які полегшують приєднання однорідних присудків, зокрема єднальні («*І донька, Соня, народилася у гріху. І року не прожила, бідолашина*» (Фаріде, с. 20)) або протиставні (напр.: «*На жартівливі запитання – відмовчувався. Проте через день повернувся без ордена, але з клумак*» (Фаріде, с. 142)).

Часом парцелят-присудок допомагає створити ефект «сповільненого кадру», уточнює сказане, додає лише якийсь штрих, напр.: «*Повз неї мчить авто. Різко зупиняється*» (Фаріде, с. 201); «*Не хочу, щоб моя Фаріде стала як Аглікамал. В пелені принесла*» (Фаріде, с. 62).

Авторка використовує парцеляцію, аби полегшити синтаксичну конструкцію, обтяжену однорідними присудками із залежними словами. Крапка на межі бази і парцелята є місцем інтонаційної зупинки, аби акцентувати читача на подальшому контексті, напр.: «*А вони до хрипу кричали у відповідь, що це неправда, помилка, що їхні батьки і сини воювали. Махали руками, просили справедливості*» (Фаріде, с. 132).

Привертають увагу ланцюжки парцелятив-присудків, коли кожна наступна фраза неповна, безпідметова, має лише присудок, а спільний підмет – у базовому складнику. Нерідко такі присудкові конструкції приєднують інші предикативні частини сурядним, підрядним чи безсполучниковим зв'язком. Утворюються присудкові комплекси, напр.: «*Так і дізнався, що Шурка схилений на пошуках скарбів. Говорив, що приїхав сюди скарби шукати. Ману показав, власноруч намальовану. Розповідав багато цікавого. Казав, що колись жили тут скіфи і сармати, а не лише, як нині, самі “радянські громадяни”*» (Фаріде, с. 33). Отже, парцельовані присудкові конструкції сприяють мовній економії: не повторюють підмета, не використовують кореферентів, – і це посилює динаміку оповіді.

Задля підсилення смислової ваги предиката письменниця іноді використовує кількаразовий повтор того самого чи спільнокореневого присудка-парцелята, напр.: «*Війні лише 2 місяці, як вічно голодному немовляті, котре щодня просить їсти. І їсть. З'їдає нерви...*» (Фаріде, с. 82).

Авторка послуговується і складеними дієслівними присудками, які поєднує з простими (напр.: «*Звідтоді читає вона чужі листи. Навчилася розклеювати і заклеювати. Сідає під пагорбом і читає*» (Фаріде, с. 32)), і складеними іменними. Зокрема, роман починається з конструкції, що містить кілька парцелятивів – іменних присудкових частин, до того ж використано ще й абзацну парцеляцію:

«*Літо видалося млосним, як сон після полудня.*

Довгим, як нитка меду, що тече з дерев'яної ложки нескінченною бурштиноюю цівкою.

Умиротвореним, як море перед грозою» (Фаріде, с. 10).

Експресивність парцелятив-присудків посилено використанням не просто прикметникової форми, а вищим чи найвищим ступенем порівняння прикметника, напр.: «*Весна перед випуском з училища видалась веселою. Найщасливішою, як здавалося Баширі, в усьому її житті*» (Фаріде, с. 45).

Цікавим виявом предиката є парцелят – складний присудок. Він не лише доповнює дію суб'єкта базового речення, а й передає стан суб'єкта на момент виконання дії. Для прикладу: «*Бесо разом з іншими мешканцями щодня їздив на взуттєву фабрику в Тифліс. Приїздив утомлений і хмільний після посиденьок з приятелями. Злий на долю і дружину, в якій одне за одним помирали сини*» (Фаріде, с. 40).

Іноді авторка комбінує кілька типів присудків у парцелятах: «*А отже, він мусить завжди бути наготові. Як зараз. Мусить бути вигадливим і обережним. Підпукати, давати надію на*

порятунок, *посміхатися* поблажливо і в потрібний час *вивергати* на них шквали стихії» (Фаріде, с. 81).

Ірен Роздобудько використовує й парцеляти – головні члени односкладних конструкцій, зокрема інфінітивних і безособових. З роману знаємо: Фаріде вірила, що примусове вивезення кримських татар зі споконвічних земель у казахські чи узбецькі степи, до Сибіру – непорозуміння, помилка, про яку партія та її керівники просто не знають, і треба просто про це розповісти. Тому односкладні речення тут звучать як спонування до якнайшвидших дій: «*Дістатися до найближчого міста! Піти до райкому, міськкому, райвно, парткому – в яку завгодно установу, повідомити про жахливу несправедливість, написати листа товаришеві Сталіну, а краще – товаришеві Калініну, щоб не турбувати вождя прикрим непорозумінням. Пояснити. Там розберуться! Обов'язково розберуться*» (Фаріде, с. 137); «*Треба лише поїхати і правди добитись. Розібратися*» (Фаріде, с. 145).

Можемо підсумувати, що парцеляція присудків допомагає увиразнити їх, підкреслити важливість їх у контексті, а ще розвантажити громіздку структуру, зробити її зручною для сприймання.

Другорядні члени речення в романі теж стають парцелятами. Зокрема, означень-парцелятив зафіксовано 15, прикладок – 3, додатків – 18, контекстів із парцелятами-обставинами – 25.

Письменниця використовує і узгоджені, і неузгоджені означення-парцеляти. В одних випадках узгоджені означення вдокладнюють повторюваний компонент-парцелят, тому саме на них падає логічний наголос, напр.: «*Життя проминуло. Ціле життя...*» (Фаріде, с. 191); «*...а взагалі, все це дурня. Середньовічна дурня!*» (Фаріде, с. 57). Це т. зв. дублювальна позиція парцелята. В інших випадках парцелят – узгоджене означення – удокладнює, пояснює означуване слово в базовому складнику: «*Це домашнє вино для гостей. Смачне...*» (Фаріде, с. 186); «*Люди – ті самі комахи. Підступні й огидні*» (Фаріде, с. 80).

У деяких конситуаціях авторка комбінує парцеляти-означення: використовує контактну й узгоджене, й неузгоджене, напр.: «*Ми тут такий парканище зробимо! Височенний. До неба!*» (Фаріде, с. 17).

Зафіксовано і парцельовані неузгоджені означення, виражені іменниками з прийменниками, напр.: «*В нас усі традиції тепер – радянські! Без ваших стародавніх забобонів!*» (Фаріде, с. 48).

Одним зі способів вираження неузгодженого означення є інфінітив. У романі інфінітиви-означення мають залежні слова, більше того, мають залежні підрядні частини, напр.: «*Лишалось найскладніше – привчити до них дітей. І навчити часто вживаних фраз, якими користувалися в побуті*» (Фаріде, с. 92). Письменниця експериментує і з парцелятами-порівняннями. Один із них виконує роль означення: «*Вона така гарна була. Як цариця*» (Фаріде, с. 192).

У романі засвідчено 3 контексти з прикладками. Покажемо деякі: «*Мій тато на шахті працював! Ударник праці*» (Фаріде, с. 17); «*Хочу, щоб ти була хазяйкою в моєму домі. Матір'ю моїм дітям!*» (Фаріде, с. 171).

Парцеляти-додатки (їх зафіксовано в романі 18) загалом додають важливу експресивну інформацію, значущу з погляду мовця. Структурно такі конструкції досить різні. Окремі виражено лише однією словоформою (іменником із прийменником, напр.: «*...ми обидва в неї закохаємось і будемо боротися. За любов!*» (35)); інші доповнюють ряд однорідних додатків, але зазнають парцеляції, вносячи додаткові зауваження («*... мить зустрічі і короткої розмови, бодай із ворогом, внесла в життя розмаїття і щем за минулим, коли її коси були довгими. За дитинством, за Селищем*» (Фаріде, с. 152)); ще інші заповнюють вакантну позицію, стосуючись предиката базового речення («*Одна втіха, що прочитав Льошка той клаптик паперу, який вона залишила на столі, і поїхав додому. До сина, до матері*» (Фаріде, с. 153)).

В одному контексті авторка використала парцеляцію непрямих додатків 6 разів, ніби показуючи сповільнений кадр: «*Збільшеною ватагою вони бігли до Чадера. До Ізмаїла. До Петра. До Рустема. До Михася. До Аріфа. До Вовки*» (Фаріде, с. 13).

Цікавою є конситуація, де базове речення коротке, непоширене, зате після нього авторка розміщує низку парцельованих конструкцій, де кожна починається непрямим додатком, вираженим іменником із прийменником, який має залежні слова або поширюється підрядною частиною: «*Німець прийшов веселий. З губними гармошками, з кольоровими бляшанками тушкованого м'яса, що валялися обабіч стежок і гострими краями ранили язики голодних цуциків, зі своїми прапорами і безтямними пострілами в небо. З цукерками в барвистих обгортках і плитками гіркокого шоколаду. З фотоапаратами, якими клацали все, що впадало в око...*» (Фаріде, с. 90).

Упадають в око парцеляти, що ланцюгово розміщені за базовою частиною, але містять однорідні додатки, від яких далі залежать підрядні з'ясувальні: «*Не напружуйтесь, пані Фаріде, я все знаю. І про депортацію. І про те, як вас зрадниками охрестили. І те, що ви, татари, сподівалися на справедливість товариша Сталіна*» (Фаріде, с. 177). Здається, письменниця, використовуючи

парцеляцію, висловлює власне бачення проблеми депортації кримських татар та інших сторінок історії народів України й акцентує на ньому.

З усіх другорядних членів речення обставини є найчастотнішими – зафіксовано 25 конституцій, хоч і не всі розряди представлені парцелятами в романі. Домінують парцеляти-обставини способу дії (8), часу і місця (6 і 5, відповідно), є по 3 контексти з парцелятами-обставинами міри і мети.

Письменниця використовує парцеляцію обставин способу дії для підсилення експресії, про що сигналізують окличні речення, напр.: «*А чому, сину, ця, як ти кажеш, «невідома тітка», мала рятувати від смерті твою матір? Ризикуючи життям!*» (Фаріде, с. 190).

Однак експресію передано різними засобами. Замовчування, три крапки теж сигналізують про ті чи про ті емоції й почуття мовця: «*Якби ти бачив, як нас кидали до вагонів, як дорогою закупували ми своїх небіжчиків – немовлят, старих, ослаблених. Похацим, мов тварин...*» (Фаріде, с. 172).

Відчутна експресія і тоді, коли парцелят – обставина способу дії – виражена фразеологізмом («*Зустрінемо. При всьому параді*» (Фаріде, с. 190)) або порівняльним зворотом (напр.: «*І дарма, що друзі за вікном приготували нову розвагу, – Шурку не замінить ніхто! Як око. Як руку*» (Фаріде, с. 13); «*Все буде добре. Як раніше*» (Фаріде, с. 108)).

Додають експресії й парцеляти – обставини часу. Це відчутно, коли парцелятів два, і другий є уточненням, напр.: «*...як сіла вона на лаву в новій чужій хаті, так і залякла. Надовго. Назавжди*» (Фаріде, с. 29). Частина парцелятів цього розряду мають уточнювальний характер, уносять додаткові повідомлення, як-от: «*Йти довелося цілу ніч. До ранку*» (Фаріде, с. 137).

Додаткову, уточнювальну інформацію вносять і всі зафіксовані парцеляти-обставини місця – про місцеперебування, напрямку руху, напр.: «*Отже, треба йти. До найближчого міста*» (Фаріде, с. 137).

Парцельовані обставини міри і ступеня вказують на міру вияву дії, ознаки, тому додають експресії відокремленій фразі. Особливо це відчутно, коли повторено предикат у парцеляті («*Адже кохала його. Так сильно кохала!*» (Фаріде, с. 49)) або є кілька обставин міри («*Туга за батьківщиною стала нестерпною. До крику. До стиснутих у свідомості зубів. До смерті, яка була б позбавленням від цієї туги*» (Фаріде, с. 167)).

Зафіксовано і кілька парцельованих обставин мети. Вони виражені інфінітивами: «*Дякувати Богу, Клавдію, що вміла читати, взяли на пошту – листи розносити. І читати їх тим, хто грамоти не знав*» (Фаріде, с. 30).

Ірен Роздобудько в романі «Фаріде» активно використовує і парцеляцію складних речень, причому домінують саме складносурядні конструкції (35), де парцелят починається сурядним сполучником і відчутний міцний смисловий зв'язок базової структури і відмежованої предикативної частини.

Сурядні сполучники уподібнені до часток, проте єднальна чи протиставна семантика їм усе ж притаманна. Зауважимо, що єднальним сполучником *і* авторка послуговується найчастіше – 13 парцелятів, із протиставним *а* – 9, *але* – 9, *проте* – 4. Відношення, які пов'язують предикативні частини, теж різні.

Наприклад, окремі парцеляти зі сполучником *і* вказують на послідовність тих чи тих подій («*Німець пішов у квітні. І знову над Селищем зависла тиша*» (Фаріде, с. 112)) або їхню одночасність («*Любила вона. І її любили. І чекала б на неї інша доля, якби поїхала в той Краків*» (Фаріде, с. 31)).

Між окремими парцелятами існує причинно-наслідковий зв'язок, як у конструкції: «*Уявляла, як не раз і не два зупиняється в степах потяг. І земля довкола вкривається безіменними горбочками*» (Фаріде, с. 145). Тут ідеться про те, як депортували кримських татар: у жахливих умовах потягами везли на північ і схід; люди масово помирили в дорозі, а поблизу колії, у чужих степах, з'являлися горбочки – могили.

Авторці подобається нанизувати сурядні компоненти, тому в окремих конституціях їх 3 і більше. Порівняймо: «*Вона (Саліха) маленька, прудка і завжди закутана в покривало до самих брів. І очі в неї завжди стривожені, з червоними судинками, ніби плаче вона з ранку до ранку. І дивні її слова, коли сідають подруги на килимі за чаєм*» (Фаріде, с. 25).

Семантика зіставлення або протиставлення відчутна в контекстах зі сполучником *а*: «*Для захисту Тимур мав у руці лише старий ліхтар. А отже, сили були нерівні*» (Фаріде, с. 12). Коли сурядний парцелят приєднаний сполучником *але*, парцелят має більшу семантичну вагу, ніж база, напр.: «*Чинари самі не виростають. Але тобі буде чинара*» (Фаріде, с. 51); «*Ти добрий чоловік, Джебраїле. Але серце моє не тут*» (Фаріде, с. 171).

Сурядний парцелят, приєднаний за допомогою сполучника *проте*, виражає сильні протиставні відношення, а предикативна частина має більшу важливість, ніж базовий компонент: «*Табори при*

ньому спорожніли, це так, і режимні умови в спецпоселеннях скасовано. **Проте** звинувачення у «державній зраді» нікуди не поділося» (Фаріде, с. 182).

У романі письменниця активно послуговується і парцеляцією складнопідрядних речень. Зафіксовано лише 8 типів. Із 28 підрядних парцелятів найуживанішими є причинові – 11, іноді трапляються (по 3–4 фіксації) підрядні з'ясувальні, означальні, допусту, порівняльні; рідко вживані – підрядні мети, наслідку і способу дії.

Привертають увагу підрядні парцеляти причини. Усі вони (11) приєднані єдиним сполучником **адже**, синонімічним до сполучника **бо**, і вказують на причину того, про що йдеться в базовому складнику: «*Вперше їй захотілося затулити обличчя хусткою, як це робили старші. Адже воно палало*» (Фаріде, с. 49).

У парцельованих підрядних з'ясувальних парцелят (навіть не один, а може бути кілька), як правило, є однорідним до підрядної частини базового компонента. Виходить, письменниця, використовуючи парцеляцію, намагається полегшити сприймання читачеві: величезну складну ускладнену конструкцію дрібнить на менші, напр.: «*Розповідала мати, як їхала у завітчаному візку до церкви – вінчатися, як дзвонили дзвони – і ззовні, і всередині. Як чекала на тата з фронту і як після його повернення, що його вимолила, не встаючи з колін удень і вночі, прожила з ним один щасливий рік в його рідному місті біля теплого моря. Як розповідав він їй про Париж, райське місто поетів і художників, куди вони пойдуть, тікаючи від злиднів, про дивну велетенську вежу, з якої дивитимуться в бік батьківщини, адже вона, батьківщина, – одна*» (Фаріде, с. 28).

Іноді такі підрядні передають експресію діалогу, позначену окличною інтонацією: «*Я ж не знала, де ви!!! Які муки приймаєте!*» (Фаріде, с. 169).

У романі зафіксовано 3 парцельовані підрядні порівняльні. Зауважимо, що порівняння, метафори, епітети завжди додають експресії, бо підсилюють враження від сказаного. Тому такі парцеляти є справді експресивно-синтаксичними структурами, напр.: «*Але для листа час іще не прийшов – тільки вчора поїхав Шурка в далекі світи. Немов у воду пірнув*» (Фаріде, с. 36); «*Солодоці ж сама хазяйка пекла, Фаріде. Як колись мати у дитинстві вчила*» (Фаріде, с. 183).

Зазначимо, що авторка роману часто нанизує різноструктурні парцеляти в одному контексті. Вони є контактними, доповнюють один одного, вносять різні семантичні відтінки до повідомлення, як-от: «*Вчила географію – і в школі, і в училищі, зачувала цифри, масштаби, знала карту. Але щоб ось так – відчутти ті масштаби на собі! Цього не уявляла. Як не уявляла й такого холоду. Ніби всередині змерзлися всі нутроці, припасувалися одне до одного, зіплилися в один задубілий кавалок – серце, нирки, печінка*» (Фаріде, с. 150).

Підрядні означальні рідко парцелюють. Власне означальне зафіксоване одне: межа розриву припадає на стик підрядної і головної частин: «*І час пливе над Селищем повільно, не зачіпаючи напівзруйнованої мечеті. Над шпилем якої на світанку почула Марієтта неіснуючий спів неіснуючого муєдзина...*» (Фаріде, с. 39). Частіше авторка послуговується вказівним словом, з якого починає парцелят із підрядним: «*Похапцем знайшла клаптик газети, огризок олівця, написала кілька слів. Тих, що не промовила*» (Фаріде, с. 147).

До уживаних парцельованих підрядних належать і допустові, причому письменниця використовує лише сполучник **хоча**: «*Зрозуміли – кава. Хоча каву тут ніхто не пив*» (Фаріде, с. 143); «*А потім побачив ІІ. Хоча бачив часто. У снах*» (Фаріде, с. 155). Такі підрядні підкреслюють обставини, всупереч яким відбувається дія базової частини.

До спорадично вживаних зараховуємо парцельовані підрядні способу дії, мети і наслідку, приміром: «*Казав: посаджу для Фаріде чинару – найвищу. Аби звідусіль видно було*» (Фаріде, с. 110) (мети); «*...розповідала вона про тих самих скіфів і сарматів, про таврів з гунами. Та так, що у хлопців очі на лоба вилазили і дихання зупинялося*» (Фаріде, с. 34) (способу дії); «*...і ти його теж зустрінеш. Так що найближчим часом – ніякого пива!*» (Фаріде, с. 190) (СПР наслідку).

Н. Чернушенко, наприклад, безсполучникові структури вважає найбільш поширеним видом парцеляції, однак ми визначали їх як парцельовані лише тоді, коли виявляли дуже тісні смислові зв'язки між контактними фразами. Саме тому зафіксовано лише 11 конструкцій із досліджуваним явищем. Найуживанішими вважаємо парцельовані конструкції з наслідково-причиновими відношеннями (6 фіксацій): парцелят пояснює причину того, про що йдеться в базовому складнику (істинність цього можна перевірити підстановкою сполучника **бо**), напр.: «*Не сваріть за почерк – руки тремтять. Надто хвилююсь*» (Фаріде, с. 166).

Поширеними є й безсполучникові парцеляти, що мають пояснювальні відношення з базовим складником (перевіряємо умовною підстановкою сполучника **а саме** і двокрапки), напр.: «*Але Фаріде вже не чує його. Лист сколихнув спогади*» (Фаріде, с. 172). Окремі з перелічених структур мають

виразний експресивний компонент, виражений порівняннями: «*І не було трагедії, більшої за цю. Це як руку відрубати. Чи лишиться без ока*» (Фаріде, с. 13). А в конструкції «*Якщо новина добра, її пригощали та й з собою на дорогу щось давали. Іудеї – халу, татари – ікмек, вірмени – лаваши з тандиру, греки оливок насипали до кишені*» (Фаріде, с. 30) бачимо пояснювальні відношення на межі бази і парцелята, який містить 4 предикативні частини, пов'язані між собою єднальним зв'язком.

Однотипно пов'язаних між собою конструкцій зафіксовано мало. Перевагу віддано тим, що мають зв'язок, експлікований, наприклад, підсилювальними частками: «*Кудись зник аромат винограду, інжиру, персиків і степових квітів. Навіть бджоли не гули*» (Фаріде, с. 84).

Зафіксовано чимало конструкцій комбінованого типу, де переплетені кілька видів парцеляції. Привертає увагу фрагмент, у якому зображено зустріч Фаріде із врятованими нею вихованцями через багато років. Це дуже зворушливий момент. І аби проінняти читача, письменниця використовує парцеляцію. Тут вона і контактна, і дистантна, і абзацна (ми зберігаємо це при цитуванні). Тут парцельовані непрямі додатки, але поміж ними є й парцелят-присудок, і парцельована сурядно-протиставна конструкція:

«*Розповідаючи, плакала, адже доти не могла вичавити з себе ані сльозинки. Про вихованців своїх, єврейських сиріт, теж розповіла, про німецьку в'язницю з добрим слідчим, якого зустріла в таборі на лісопалі. Про те, як виборсувалася з могили Султана-аги і як Льошку зустріла. Кармала себе, що не зізналася про сина, але записку написала – може, прочитав? А якщо прочитав, то чому не шукає її?*

Про свій край, що пахне виноградом та інжиром.

Про Аглікамал і Анелю.

Про Сару й Адама.

Про Марієтту.

Про Клавдію-листоношу.

Про вічну Леоніду, що ворожить на камінні.

Про Тимура з Шуркою, що скарби в горах шукали.

Про чинару, якої немає і вже не буде...

Про те, як стояла на вантажівці й ворухила заміліми вустами: «Я повернусь...» (Фаріде, с. 178).

Такий спосіб викладу додає експресії, підсилює враження від висловленого. Адже завдання письменниці – не просто показати трагедію однієї жінки, Фаріде, а всього її народу, кримських татар. Те, про що в радянські часи замовчували.

Отже, парцельовані конструкції допомагають створити емоційно-експресивне тло роману: привертають увагу до значущої інформації, а ще – передають емоції персонажів, колорит розмовного мовлення. Водночас вони полегшують сприймання тексту, розбиваючи великі за обсягом конструкції на окремі фрази.

Зауважимо, що майстерне використання потенціалу парцелятивів – особливість ідіостилу кожного письменника. Гадаємо, подальші дослідження допоможуть розкрити цей потенціал на матеріалі творів різних митців слова.

ДЖЕРЕЛО

Фаріде – Роздобудько, І. (2021). *Фаріде*. Київ, 232 с.

ЛІТЕРАТУРА

Василевська, Л. (2022). Роман-апокриф Ірен Роздобудько «Фаріде». [У:] *Сайт Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки. Книги від Українського інституту книги*. 30.08.2022. URL: <https://libr.rv.ua/sections/items/15660#gsc.tab=0> (дата запити: 20.10.2025).

Дуденко, О. (2024). Структурно-функційні особливості парцелятивів Наталії Гурницької. *Філологічний часопис*, 2 (24), 5–25. URL: [https://doi.org/10.31499/2415-8828.2\(24\).2024.317043](https://doi.org/10.31499/2415-8828.2(24).2024.317043) (дата запити: 20.10.2025).

Жайворонок, В. В. (2004). Парцеляція. [В:] *Українська мова: енциклопедія*. Київ, 461.

Загнітко, А. П. (2004). *Основи українського теоретичного синтаксису*. Ч. 3. Горлівка, 266 с.

Конопленко, Н. А. (2007). *Текстовірний потенціал парцельованих конструкцій*. Автореф. дис. ... канд. філол. наук. 10.02.01. Запоріжжя, 19 с.

Кухарчук, І. О. (2019). Функціонування парцельованих конструкцій у «Щоденнику» О. Довженка. [У:] *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*, 30 (69), 3/1, 30–35.

Марич, С. М. (1988). Структурні і смислові особливості парцельованих речень. [У:] *Українське мовознавство*, 15, 75–78.

Петрів, Х. (2015). Парцеляція як прийом експресивного синтаксису в системі ідіостилу Оксани Пахльовської. [У:] *Лінгвостилістичні студії*, 2, 126–133.

Станіслав, О. (2012). Проблема парцеляції у сучасній лінгвістичній науці. [У:] *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*, 1 (105), 377–381. URL: <http://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/1194> (дата запити: 20.10.2025).

Торчинська, Н. і Торчинський, М. (2024). Структурні і функційні особливості парцельованих конструкцій (на матеріалі поезій Анатолія Мойсієнка). [У:] *Українське мовознавство*, 1(54), 96–120. URL: [https://doi.org/10.17721/um/54\(2024\).96-120](https://doi.org/10.17721/um/54(2024).96-120) (дата запити: 20.10.2025).

Шевченко, Т. В. (2007). *Парцеляція в українському поетичному мовленні другої половини ХХ століття*. Дис. ... канд. філол. наук. 10.02.01. Дніпропетровськ, 197 с.

REFERENCES

- Vasylevska, L. (2022). Roman-apokryf Iren Rozdobudko «Faride» [Apocryphal novel by Iren Rozdobudko, Faride]. [U:] *Rivnenska oblasna universalna naukova biblioteka. Knyhy vid Ukrainського institutu knyhy*. 30.08.2022. URL: <https://libr.rv.ua/sections/items/15660#gsc.tab=0> (data zapytu: 20.10.2025). (in Ukrainian)
- Dudenko, O. (2024). Strukturno-funktsiini osoblyvosti partseliativ Natalii Hurnytskoi. [Structural and functional features of Natalia Hurnytska's partseliativ]. [U:] *Filolohichni chasopys*, 2(24), 5–25. URL: [https://doi.org/10.31499/2415-8828.2\(24\).2024.317043](https://doi.org/10.31499/2415-8828.2(24).2024.317043) (data zapytu: 20.10.2025). (in Ukrainian)
- Zhaivoronok, V. V. (2004). Partseliatsiia [Parceling]. [U:] *Ukrainska mova: entsyklopediia*. Kyiv, 461. (in Ukrainian)
- Zahnitko, A. P. (2004). *Osnovy ukrainskoho teoretychnoho syntaksysu* [Basics of Ukrainian theoretical syntax]. Ch. 3. Horlivka, 266 s. (in Ukrainian)
- Konoplenko, N. A. (2007). *Tekstovirnyi potentsial partselovanykh konstruksii* [Text-creative potential of parceled constructions]. Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk. 10.02.01. Zaporizhzhia, 19 s. (in Ukrainian)
- Kukharchuk, I. O. (2019). Funktsionuvannia partselovanykh konstruksii u «Shchodennyku» O. Dovzhenka [Functioning of parceled constructions in O. Dovzhenka's «Diary»]. [U:] *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*, tom 30 (69), 3/1, 30–35. (in Ukrainian)
- Marych, S. M. (1988). Strukturni i smyslovi osoblyvosti partselovanykh rechen [Structural and semantic features of parceled sentences]. [U:] *Ukrainske movoznavstvo*, 15, 75–78. (in Ukrainian)
- Petriv, Kh. (2015). Partseliatsiia yak pryiom ekspresyvnogo syntaksysu v systemi idiostyliu Oksany Pakhlovskoi [Parceling as a method of expressive syntax in the idiostyle system of Oksana Pakhlyvska]. [U:] *Linhvostylistychni studii*, 2, 126–133. (in Ukrainian)
- Stanislav, O. (2012). Problema partseliatsii u suchasni linhvistychnii nauksi [The problem of parcellation in modern linguistic science]. [U:] *Naukovi zapysky. Serii: filolohichni nauky*, 1 (105), 377–381. URL: <http://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/1194> (data zapytu: 20.10.2025). (in Ukrainian)
- Torchynska, N. i Torchynskiy, M. (2024). Strukturni i funktsiini osoblyvosti partselovanykh konstruksii (na materialii poezii Anatolii Moisiienka) [Structural and functional features of parceled constructions (based on the poetry of Anatoly Moiseenko)]. [U:] *Ukrainske movoznavstvo*, 1 (54), 96–120. URL: [https://doi.org/10.17721/um/54\(2024\).96-120](https://doi.org/10.17721/um/54(2024).96-120) (data zapytu: 20.10.2025). (in Ukrainian)
- Shevchenko, T. V. (2007). *Partseliatsiia v ukrainskomu poetychnomu movlenni druhoi polovyny 20 stolittia* [Parceling in Ukrainian poetic speech of the second half of the 20th c.]. Dys. ... kand. filol. nauk. 10.02.01. Dnipropetrovsk, 197 s. (in Ukrainian)

Подано до редакції 28.10.2025 року

Прийнято до друку 16.11.2025 року